

بررسی شرایط مداخله گر در اعتیاد به مواد مخدر (مطالعه موردی؛ نوجوانان شهر گرگان)

عالیه شیخ^۱، رجب محمد ایری^۲، دایان آبادی^۳

^۱دکترای رشته برنامه ریزی درسی، مربی مرکز جامع سنجش و توانبخشی شهر بندر ترکمن
^۲کارشناس آموزش ابتدایی، آموزگار مدرسه ابتدایی نبی اکرم بندر ترکمن
^۳دانش آموز پایه دوازدهم دبیرستان غیردولتی مرحوم نیازی

چکیده

زمینه و هدف: اعتیاد، یکی از مهمترین آسیب های اجتماعی است. این پژوهش با استفاده از روش کیفی به بررسی دلایل و شرایط مداخله گر اعتیاد به مواد مخدر پرداخته است و به دنبال پاسخگویی به چرایی وقوع آن باشد. **روش بررسی:** روش مورد استفاده در این تحقیق کیفی از نوع گراند تئوری است. جامعه آماری مردان ساکن مراکز ترک اعتیاد در شهر گرگان می باشند که تعداد ۳۰ نفر در رنج سنی ۱۸ تا ۳۰ ساله که وقت و توانایی شرکت در تحقیق را داشتند انتخاب شده اند. **یافته ها:** پس از تحلیل؛ مهمترین مقولات به دست آمده عبارتند از اعتیاد به مواد مخدر به دلیل شورش علیه خانواده؛ ضدیت با مدرسه؛ حرکتی برای استقلال. همچنین مقوله های تجربه دلپذیر جذابیت سهولت دسترسی به مواد نیز به عنوان شرایط مداخله گر مشخص شده اند. **نتیجه گیری:** نتایج بیان داشت خانواده هایی که نسبت به فرزندانشان احساس مسئولیت دارند، به آنها اعتماد داشته و بر فعالیت هایشان نظارت می کنند باهم در مورد مسایل مختلف مشورت می کنند و از دوران کودکی آموزش های مناسب می بینند، کمتر در خطر مصرف مواد و اعتیاد قرار می گیرند. همچنین جوانانی که خودشناسی، آگاهی، اعتماد به نفس، مثبت اندیشی بیشتر دارند تاب آوری بیشتری نسبت به اعتیاد و سوء مصرف مواد دارند.

واژه های کلیدی: اعتیاد به مواد مخدر، نوجوانی، شهر گرگان.

مقدمه و بیان مسئله

به نظر می‌رسد گرایش گسترده به مواد مخدر بخش اجتناب‌ناپذیری از جامعه مدرن باشد. در هر جامعه‌ای همواره افرادی وجود داشته‌اند که به دلایل مختلف از جمله فشار بیرونی یا امیال درونی در پی تجربه امورات ناشناخته‌اند، تجربه‌ای که گاهی چیزی به جز بحران و مسئله برای خود و برای آحاد جامعه به همراه ندارد. جامعه‌شناسان معمولاً مسئله اجتماعی را وضعیت اظهارشده‌ای می‌دانند که با ارزش‌های شمار مهمی از مردم مغایرت دارد و معتقدند باید برای تغییر آن وضعیت اقدام کرد (رابینگتن و واینبرگ، ۱۳۸۲). با توجه به تعریف بالا درگیری با مواد مخدر به هر شکل آن را می‌توان یک مسئله اجتماعی دانست. چرا که حجم زیادی از سرمایه‌های انسانی و در نتیجه بخش عمده‌ای از عقل معاش جامعه را زائل و ارزش‌های اخلاقی را نابود می‌کند، پیوندهای اجتماعی را از هم می‌گسلد، بی‌اعتمادی در جامعه را دامن می‌زند، امنیت را در جامعه مختل می‌سازد، کانون بسیاری از خانواده‌ها را در هم می‌شکند، انسان‌های زیادی را قربانی خود می‌کند، افراد زیادی را روانه زندان می‌کند، گرایش به ارتکاب جرائم را تقویت می‌کند، سلامت جسمی، روحی و اجتماعی جامعه را به خطر می‌اندازد و جمع‌کنندگی از مردم و مؤسسات و نهادهای زیادی را درگیر می‌کند. اعتیاد نوعی نابسامانی اجتماعی را به همراه دارد (حاج حسینی، ۱۳۹۲).

اعتیاد گرایش فرد را به اصول اخلاقی و معنوی و ارزش‌های اجتماعی کاهش می‌دهد به طوری که آسیب‌شناسان اجتماعی، اعتیاد را به مثابه «جنگ شیمیایی خانگی» و «جنگ بدون مرز» می‌دانند. سازمان بهداشت جهانی مسأله مواد مخدر، اعم از تولید، انتقال، توزیع و مصرف را در کنار سه مسأله جهانی دیگر یعنی تولید و انباشت سلاح‌های کشتار جمعی، آلودگی محیط زیست، فقر و شکاف طبقاتی، از جمله مسائل اساسی شمرده است که حیات بشری را در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی در عرصه جهانی مورد تهدید و چالش جدی قرار می‌دهد. ضرورت شناخت ابعاد و سطوح این مسأله اجتماعی زمانی عمیق‌تر درک می‌شود که بدانیم پدیده اعتیاد، متأثر از توسعه فن‌آوری‌های ارتباطی و رایانه‌ای و باندهای مافیایی و دست‌های پنهان است و از چنان پیچیدگی‌هایی برخوردار شده که سازمان ملل متحد آن را از جرایم سازمان یافته تلقی و اقدام به صدور کنوانسیون‌ها و پروتکل‌های مختلف برای مقابله با آن (کنوانسیون‌های ۱۹۷۱، ۱۹۶۱، پروتکل اصلاحی ۱۹۷۲ و کنوانسیون ۱۹۸۸) نموده است. حجم گسترده تجارت و چرخش مالی مرتبط با قاچاق مواد مخدر در سطح جهان و نقش مافیای منطقه‌ای و جهانی این موضوع را بسیار قابل تأمل کرده است (علی‌هاشمی، ۱۳۸۳).

کشور ایران به دلیل شرایط خاص و هم‌جواری با مراکز عمده تولیدکننده مواد مخدر و قرار گرفتن در بهترین و کوتاه‌ترین مسیر ترانزیت، در چند دهه اخیر گذرگاه انتقال مواد مخدر از افغانستان به اروپا بوده است. وجود زمینه‌های رشد و گسترش مواد مخدر در ایران و قاچاق آن که هم‌اکنون به یک تجارت زیرزمینی تبدیل شده است، پیچیدگی اوضاع فعلی را فراهم ساخته است و می‌رود تا به یک بحران اساسی در جامعه تبدیل شود. در عرصه ملی، کشور ایران به جهت ساختار جمعیتی، موقعیت ژئوپولیتیکی و فقدان استراتژی و طرح جامع ملی مبارزه با عرضه، کاهش، تقاضا و درمان معتادان، به‌عنوان یکی از آسیب‌پذیرترین کشورهای جهان در مقابل مسأله مواد مخدر است. گزارش‌های آماری حاکی از گسترش فزاینده اعتیاد به مواد مخدر در ایران است. به طوری که اعتیاد بعد از بیکاری و گرانی سومین معضل اجتماعی است. در مورد آمار معتادان در ایران، اعداد و ارقام مختلفی ذکر می‌شود، بر اساس آخرین اعلام ستاد مبارزه با مواد مخدر، یک میلیون و ۲۰۰ هزار نفر در ایران معتاد دائمی هستند و حدود ۸۰۰ هزار نفر نیز به صورت فتنی مواد مخدر مصرف می‌کنند که البته با توجه به این‌که در همه جای دنیا

تعداد افرادی که به صورت تفریحی و تفننی مواد مخدر مصرف می‌کنند بیش از معتادان دائمی است، اکثر کارشناسان به این آمار به دیده تردید نگاه می‌کنند.

برآوردهای صورت گرفته نشان می‌دهد که میزان خسارت‌های اقتصادی - اجتماعی مستقیم و غیر مستقیم مواد مخدر و قاچاق آن در کشور سالانه ۷۰۰ میلیارد تومان است (صادقی، ۱۳۸۲) و به طور متوسط بر اساس آمار سالانه حدود ۲۰۰ نفر از اعضای نیروی انتظامی کشور را در جریان مبارزات از دست می‌دهیم (رئیس دانا، ۱۳۸۱).

طبق گزارشات در سال ۱۳۸۲، سن آغاز مصرف مواد مخدر در ایران به ۱۴ تا ۱۶ سال رسیده است و سالانه ۱۰٪ به تعداد معتادان افزوده می‌شود. رشد اعتیاد تزریقی ۳۰٪ است و این میزان تقریباً ۵ برابر جمعیت کشور است (عبدی، ۱۳۸۲). با توجه به مطالب فوق این پژوهش درصدد بررسی دلایل و شرایط مداخله گر اعتیاد به مواد مخدر در جوانان شهر گرگان برآمده است.

اهمیت و ضرورت تحقیق

اعتیاد و سوء مصرف مواد مخدر به مثابه یک مسئله اجتماعی، پدیده‌ای است که همراه با آن توانایی جامعه در سازمان‌یابی و حفظ نظم موجود از بین می‌رود و باعث دگرگونی‌های ساختاری در نظام اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در یک جامعه می‌شود. در جامعه امروز ما، مواد مخدر در سیمای یک مسأله یا مشکل اجتماعی رخ نموده است. این آسیب اجتماعی تعداد زیادی از مردم را تحت تأثیر قرار داده و به طور روز افزونی در حال تعامل با سایر آسیب‌های اجتماعی و تبدیل شدن به یک تهدید شالوده و ساخت شکن است. امروز نخبگان و نهادهای تصمیم‌ساز و تدبیر پرداز ما با نوعی فقر شناخت و ضعف تمهید و تدبیر استراتژیک و فقدان رویکردی فراگیر و همه سونگر و مبتنی بر « تعین چندجانبه » - جستجوی علل و عوامل متنوع در پس این پدیده - مواجه هستند. در نتیجه این فقر، ضعف استراتژی و تاکتیک‌های متخذه برای مقابله با این تهدید، قادر به تأمین بهینه اهداف خود نبوده‌اند و جامعه ما شاهد رشد روز افزون گستره و عمق تأثیرات مخرب مواد مخدر بوده است. مبارزه با این پدیده مستلزم شناخت همه ابعاد آن (اقتصادی، اجتماعی و...) است، بنابراین برنامه‌هایی در امر مبارزه با مواد مخدر موفق خواهند بود که با شناخت واقع‌گرایانه از این مسئله طرح و اجرا شود.

چنانچه بپذیریم در جامعه‌ای با مختصات جامعه ایران بعد از انقلاب، امنیت هستی شناختی و وجودی (امنیت هویتی، ارزشی و هنجاری) مقدم بر امنیت ملی است، طبعاً باید بپذیریم که مواد مخدر، فوری‌ترین و جدی‌ترین تهدید ملی این جامعه است. جامعه ما با داشتن ساختار جمعیتی جوان، به نحو نگران کننده‌ای مورد تهاجم گسترده مواد مخدر قرار گرفته است. از سوی دیگر علی‌رغم دستاوردهای حاشیه مرزی که به قیمت رشادت‌های بی نظیر دست اندرکاران و شهادت بیش از ۳۳۰۰ نفر از رزمندگان و ۱۰۰۰۰ جانباز این عرصه به دست آمده، در داخل کشور با معضلات پیچیده‌ای روبرو بوده ایم.

پیشینه پژوهش‌های انجام شده

طی چند سال گذشته پژوهشگران حوزه اعتیاد برای بررسی این پدیده، به سمت روش‌های موشکافانه تر و عمیق تر متمایل شده‌اند. فرخی و شهبازی (۱۳۹۶) در پژوهش کیفی خود نشان می‌دهند که خانواده، خویشاوندان و مصرف محصولات فرهنگی در جریان اعتیاد دانشجویان تهرانی به مصرف ماریجوانا بسیار تأثیرگذار است. دانشجویان درک درستی از عواقب حاصل از مصرف ماریجوانا نداشته و می‌پنداشتند مشکلی برای آنها پیش نخواهد آمد در صورتی که آنها دچار مشکلات متعدد فیزیکی و روانی شده‌اند.

بر طبق مطالعه بوستانی و خواجه دولت آباد (۱۳۹۳) گرایش و ابتلا به اعتیاد در میان دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان تحت تأثیر بسترهای تسهیل کننده‌های چون مشاهده، همگشتی و تداول محل های و مکانی مصرف، قبل از ورود آنها به دانشگاه بارگذاری شده و همذات پنداری، الگوپذیری و عادی شدن ذهنیت مصرف مواد در چنین بسترهایی در اعتیاد آنها نقش بسزایی داشته است.

فسایی و جهاندار (۱۳۹۸) در مطالعه خود بر روی زنان درگیر اعتیاد به این نتیجه رسیدند که هیجان خواهی، کنجکاوی، وابستگی، خشونت دیدگی، اعتراض و مقاومت، انزوا و رهایی از فشار مهمترین علل گرایش آنان به اعتیاد است.

صالحی جونقانی (۱۳۸۹) نیز در پژوهش خود تحت عنوان بررسی تأثیر عوامل اقتصادی - اجتماعی بر اعتیاد، به این نتایج دست می‌یابد که اکثریت معتادان از وضعیت اقتصادی - اجتماعی پایینی برخوردارند. همچنین بین سطح تحصیلات والدین، میزان درآمد، میزان انزوایی، میزان ناکامی در زندگی و میزان امید به آینده و اعتیاد رابطه معنی‌دار وجود دارد.

کوثری (۱۳۸۰) در تحقیق خود تحت عنوان «جامعه‌شناسی اعتیاد» در تبیین منشأ اجتماعی آن، زندگی در مناطق محروم، فقر شدید، خانه‌های مخروبه، خانواده‌های از هم پاشیده و سایر نابسامانی‌ها را منظومه عواملی می‌داند که باعث انحرافات رفتاری از این‌گونه می‌گردد و همچنین معتقد است که اعتیاد اثرات سؤ زیادی بر سطح خانوادگی افراد دارد. فی‌المثل طلاق می‌تواند به‌عنوان یکی از نتایج همراه کننده اعتیاد تلقی شود.

روش تحقیق

روش مورد استفاده در این تحقیق کیفی از نوع گراند تئوری است. در واقع تکنیک های اصلی جمع آوری داده ها مصاحبه های عمیق نیمه ساختاریافته است. نمونه آماری تحقیق تعداد ۳۰ نفر از مصرف کنندگان مواد مخدر مراکز ترک اعتیاد شهر گرگان بوده اند. مصاحبه در مراکز ترک اعتیاد انجام شده و برای تحلیل داده ها نیز از روشهای معمول در روش نظریه زمینه کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی، استفاده شده است.

یافته های پژوهش

شرایط علی: شرایط علی همان حوادث، وقایع و اتفاق هایی هستند که به وقوع یا گسترش پدیده‌های می انجامند (اشتراوس و کوربین، ۱۳۸۷). داده ها نشان داده است مواجهه با چالش های نوجوانی؛ شورش علیه خانواده؛ ضدیت با مدرسه؛ در جست و جوی استقلال و هم‌نوایی با دیگران از مهمترین دلایل نزدیکی و اعتیاد مشارکت کنندگان به مواد مخدر بوده است.

جدول ۱- مفاهیم تشکیل دهنده مقوله مواجهه مخاطره آمیز با چالش های نوجوانی

مفاهیم	مقوله
نزدیکی به مواد از روی کنجکاوی، آزمون و کشف علاقه به مرجعیت، رهبریت و اقتدارطلبی نسبت به دوستان / میل به خطرپذیری، قاعده شکنی و خشونت / تلاش برای مقبولیت، محبوبیت و تاییدپذیری / تخلیه هیجان و لذت پذیری	مواجهه یا چالش های نوجوانی

جدول ۲- مفاهیم مربوط به مقوله اعتیاد جهت شورش علیه خانواده

مفاهیم	مقوله
بی توجهی به توصیه ها/ مشکلات همیشگی با پدر، لجبازی با او و / واکنشی به قول های پوچ پدر/ سرزنش های دائمی خانواده/ رفتارهای سختگیرانه/ رفتارهای عقده‌های/ پدر و مادر مقصر/ برچسب های بد خانواده و مصرف دوباره. بد رفتاری خانواده و بازگشت دوباره/ لکه دار کردن آبرو توسط برادر و مصرف بیشتر/ لج کردن با خانواده/ کینه‌های شدن نسبت به خانواده.	طغیان علیه خانواده

جدول ۳- مفاهیم مربوط به مقوله اعتیاد جهت ضدیت با مدرسه

مفاهیم	مقوله
عدم تمایل به تحصیل / ضعف تحصیلی / معلم های بد اخلاق، بردن سیگار به مدرسه، سیگار کشیدن دسته جمعی در مدرسه	مقابله با مدرسه

جدول ۴- مفاهیم مربوط به مقوله اعتیاد جهت استقلال

مفاهیم	مقوله
تلاش برای ابراز وجود/ تمایل به ایفای مسئولیت مهم/ استقلال طلبی شخصی/ مصرف بجهت نمود مردانگی/ مصرف بزرگ کننده انسانها/ حس بزرگ شدن	طلب استقلال

شرایط مداخله گر شرایط میانجی همان شرایطی هستند که به پدیده ای تعلق دارند و بر راهبردهای کنش/ کنش متقابل اثر می گذارند. آنها راهبردها را درون زمینه خاصی سهولت میبخشند و یا آن را محدود و مقید می کنند.

جدول ۵- مفاهیم مربوط به مقوله تجربه دلپذیر آغازین

مفاهیم	مقوله
مانند تجربه فوتبال/ تجربه حشیش به مانند لذت بردن از تشویق تماشاگران فوتبال/ حس برد در ورزش/ تجربه پرواز/ مثل مالکیت تمام دنیا	تجربه دلپذیر آغازین

جدول ۶- جذابیت

مفاهیم	مقوله
تصور از انسان سیگاری؛ انسان بزرگ/ انسان مسئول/ شادی آوری/ خاصیت غیر اعتیادی مواد/ نشاط آوری/ تریاک تسریع کننده کار و افزایش دهنده کیفیت کار/ تصور از معتاد به عنوان شخص جذاب .	جذابیت

جدول ۷- سهولت دسترسی به مواد

مفاهیم	مقوله
جایگزینی سریع ساقیا/ دسترسی راحت و ارزان/ تحویل مواد درب منزل.	دسترسی آسان به مواد

بحث و نتیجه گیری

اعتیاد به مواد مخدر به عنوان جدی ترین مسأله اجتماعی ایران، وجوه مختلف جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، حقوقی، سیاسی و ... دارد. به اعتقاد تحلیل‌گران اجتماعی، اعتیاد به مواد مخدر، به‌عنوان یکی از مسائل پیچیده اجتماعی در عصر حاضر است که زمینه ساز بروز بسیاری از آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی می‌باشد. به عبارت دیگر رابطه اعتیاد با مسائل اجتماعی ارتباطی دو جانبه است؛ از یک‌سو اعتیاد، جامعه را به رکود و انحطاط می‌کشد و از سوی دیگر پدیده‌ای است که ریشه در مسائل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه دارد.

نتایج پژوهش حاضر، نبیانگر این موضوع می باشد که دلایل گرایش به مواد مخدر باید بیش از هرچیزی متوجه دو نهاد مهم اجتماعی بود یعنی خانواده و مدرسه بوده است برخی از این مقولات که مستقیماً به خانواده اشاره دارند عبارتند از: مواجهه با چالش‌های نوجوانی، فقر و جداگزینی مکانی از خانواده؛ نقطه عطفی در ایجاد بحران «... و...» خانواده باید در مورد خطر هم‌نوايي و همانندی فرزندان با دیگران مهم مصرف کننده آگاه باشد

پیشنهادات

اقدامات پیشگیرانه را برای جلوگیری از اعتیاد میتوان در سطح خانواده و مدرسه انجام داد. در درون خانواده چند عمل می تواند راهگشا باشد: ارتقای تفکرات فراشناختی و شناختی در نوجوانان و جوانان، پرورش تفکر انتقادی در فرزندان، کاهش فاصله عاطفی و اجتماعی با فرزندان و وقوف و مقابله با خطر جداگزینی فرزند از خانواده در سنین نوجوانی و جوان. پرورش تفکر انتقادی و خلاقیت در نوجوانان، شناسایی دانش آموزان با ویژگی های خاص و فرآورده سازی استعدادهای متنوع، فراهم سازی برگزاری و عرضه تولیدات هنری و بصری با موضوعیت اعتیاد و... نمونه ای از فعالیت هایی هستند که مدارس می توانند برای ارتقای توانمندسازی دانش آموزان برای گرفتار نشدن در دام اعتیاد به انجام برسانند.

منابع

۱. بوالهروی، جعفر (۱۳۸۲). «ارزیابی سؤ مصرف مواد مخدر در زنداهای ایران»، فصلنامه علمی، پژوهشی سؤ مصرف مواد، سال اول شماره ۳.
۲. پاشایی، پارسا، (۱۴۰۰)، بررسی راهکارهای پیشگیری از آسیب های اجتماعی در مدرسه (اعتیاد)، دومین همایش ملی مدرسه آینده، اردبیل، <https://civilica.com/doc/1404512>
۳. حاج حسینی، منصوره؛ اخوان تفتی، مهناز (۱۳۹۲). «مقایسه سبک اسناد در جوانان معتاد و غیر معتاد شهر یزد»، فصلنامه اعتیاد پژوهی، سال اول، شماره ۳
۴. عبدی، کافیه (۱۳۸۰). عوامل اعتیاد در میان حاشیه نشین ها، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی دانشگاه تهران.
۵. غلامی آبی، محسن (۱۳۸۱). «بررسی علل اقتصادی - اجتماعی مؤثر بر اعتیاد؛ مطالعه موردی اردوگاه پیربنان شهر شیراز»، فصلنامه علمی، پژوهشی سؤ مصرف مواد، سال دوم، شماره ۵
۶. کوثری، مسعود (۱۳۸۲). «آنومی اجتماعی و اعتیاد به مواد مخدر»، فصلنامه علمی، پژوهشی سؤ مصرف مواد، سال دوم، شماره ۵،
۷. گیدنز، آنتونی (۱۳۷۳). جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
۸. مبارکی، محمد (۱۳۸۳). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرم، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی دانشگاه تهران.
۹. محبوبی منش، حسین (۱۳۸۲). «اعتیاد مردان، تهدیدی علیه زن و خانواده»، فصلنامه شورای فرهنگی، اجتماعی زنان، سال ششم، شماره ۲،

۱۰. ممتاز، فریده (۱۳۸۱). انحرافات اجتماعی، نظریه ها و دیدگاه ها، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۱. هاشمی، علی (۱۳۸۳). نگاه نو، اقدام نو در مبارزه با مواد مخدر، ریاست جمهوری ستاد مبارزه با مواد مخدر
12. Islam,SK. Nazrul and et al (2000).« sexual life style ,Drug habit and socio-demographic status of Drug Addict in Bangladesh». Public Health, vol.114 ,N.5
13. Brissing, Peter, Farrow. JA (1990) a new look at gender difference in drinking and driving in flunkies experiences and attitudes among new among new adolescent drivers. Health Education & Behavior, Vol. 17, N

Abstract

Background and purpose: Addiction is one of the most important social harms. This research has investigated the causes and conditions of drug addiction by using a qualitative method and seeks to answer why it occurs.

Research method: The method used in this qualitative research is grounded theory. The statistical population consists of men living in addiction treatment centers in Gorgan, 30 people between the ages of 18 and 30 who had the time and ability to participate in the research were selected. **Findings:** After analysis; The most important categories obtained are drug addiction due to rebellion against the family; opposition to school; A movement for independence. Also, the categories of pleasant experience, attractiveness, ease of access to substances have also been identified as intervening conditions.

Conclusion: The results showed that families who feel responsible for their children, trust them and monitor their activities together about They discuss various issues and receive proper education from childhood, they are less at risk of drug use and addiction. Also, young people who have more self-awareness, awareness, self-confidence, and positive thinking are more resilient to drug addiction and abuse.

Keywords: drug addiction, adolescence, Gorgan city.
